

НОВИ ПОГЛЕДИ НА СРПСКУ НАУКУ О КЊИЖЕВНОСТИ

(Јован Пејчић *Пуџеви српске науке о књижевности*,
Српска књижевна задруга, Лесковачки културни центар,
Београд, 2020)

Монографија Јована Пејчића (1951) *Пуџеви српске науке о књижевности* на четири стотина страница, осим уводних и закључних разматрања, бележака о књизи и аутору, списка литературе, доноси и дванаест текстова подељених у три поглавља: „Основи“, „Печати“, и „Односи, суседства, личности“. Монографија није настајала по априорном циљу, већ је проистекла из вишегодишњег истраживања и књига: *Простори књижевног духа* (1998), *Почеци и врхови* (2010) и *Зрна, расад, жетва* (2015), компонована као таква представља целовито књижевноисторијско и критичко разматрање тематике и проблематике српске историје књижевности и књижевне критике на путу ка стварању једне нове историје српске књижевности. Она илуструју стање и актуелни поглед на историју српске књижевности, науку о књижевности и књижевност.

У том контексту Пејчићева монографија упућују и на статус и моћ књижевне критике као културе и наслеђа и могла би се поредити са монографијама Петра Милосављевића (1937) *Систем српске књижевности* (1996), која даје претпоставке и задатке за заснивање новог система српске књижевности и Ненада Николића (1975) *Идентичности српске књижевности* (2019), која представља врхунски домет у разматрању елабориране проблематике, битне за критичко разматрање историје српске књижевности. У овим монографијама су означени идентитет српског народа и културе и основе из којих се развила књижевна критика.¹

1 Видети више у: Ана Мумовић, *Прејлед историја српске књижевности*, Институт за српску културу – Приштина/Лепосавић, 2021, стр. 341–361.

Плодоносни историчар књижевности и књижевни критичар Јован Пејчић² је у процесу критичког превредновања у *Путивима српске науке о књижевности* кренуо од суштинског питања – начела науке о књижевности и проблема разврставања, које је у основи сваке историје српске књижевности. Проблем је свео на суштинску меру и оцену, на три начела: *начело афирмације* (1), *начело актуализације* (2) и *начело проблематизације* (3). Свако начело представља кључ који отвара поље посебне дисциплине. Текстови у којима доминира начело афирмације односе се на књижевну критику. Текстови књижевноисторијског смера су они у којима је доминантно начело актуализације. У теоријским, естетичким и књижевно-философским текстовима разматра се начело проблематизације. Али, свако од наведених начела, истиче аутор, има и своју другу, супротстављену страну. Тако је начелу афирмације супротстављено начело негације; начелу актуализације начело неутрализације, док је супротна, иако невидљива страна начела проблематизације, начело канонизације. Иако, самостална, ова начела нису довољна сама себи. Ј. Пејчић подвлачи њихову међусобну повезаност и упућеност. Дакле, реч је о приступу који чини основу науке о књижевности, подједнако битном за историју књижевности и књижевну критику, и отуда његов закључак: „свако од поменутих начела представља кључ, односно отвара поље засебне литерарне дисциплине – на пример *кријшике*, или *књижевне историје* и *компаративистике*, или *теорије књижевности*“ (курзив Ј. П.).

У тим начелима, уверен да савршених подела у историји књижевности нема нити може бити, Пејчић трага за основним смислом књижевне историје и књижевне критике и налази *смисао сличности и заједничко језгро или основне вредности, трајања и јединство књижевној и националној идентитетима*. На то упућују основни знаци из наслова радова поглавља књиге под насловом „Печати“: смисао и сличности историје и књижевне критике, јединство књижевног и националног идентитета, веза и однос књижевног критичара и књижевног историчара и основи, вредности и границе распростирања националне књижевности и њеног трајања.

Када су у питању основни путеви развоја историје српске књижевности, примерено трима начелима означеним у приступу, Пејчић закључује да основу српске науке о књижевности представљају: мит о прекиду и развоју српске књижевности настајале на више језика (1), потрага за почецима српске књижевне критике и есејистике (2), проблем периодизације као утемељујуће идеје српске историје књижевности (3) и њено рађање (4).

2 Ј. Пејчић је приредио и критичким коментарима опремио више дела српских писаца, између осталих Јована Скерлића (пет књига), Никанора Грујића, Исидоре Секулић, Богдана Поповића, Милана Ракића, Лазе Костића, Владислава Петковића Диса, Милутина Бојића, Јустина Поповића, Бранимира Ђосића, Радета Драинца, Николаја Тимченка, као и критички зборник репрезентативних радова о Љубомиру Неђићу. То су чињенице првога реда које указују на карактер његових истраживања и оцена.

Познато је да је доминантна књижевна појава с краја XVIII и на почетку XIX века био Доситеј Обрадовић, писац који је „на велика врата увео народни језик у српску књижевност“. Стварајући на два језика, он је „коначно потврдио мост“ између старе и нове српске књижевности, који је, пре њега, успоставио Гаврил Стефановић Венцловић, као први и последњи српски књижевни посленик који пише на два језика, српскословенском и народном, а с којим се гаси средњовековна традиција српске литературе. Јован Пејчић је дошао и до сазнања о пионирском доприносу Лукијана Мушицког у периодизацији српске књижевности и на тај начин умногоме обогатио досадашњу научну представу у области историографије. И то су основни знаци из наслова Пејчићевих *Путиева српске науке о књижевности* оивичених у поглављу „Основи“.

Јединство књижевног и националног идентитета, што се може наћи као најмањи заједнички именилац свих историја српске књижевности, Пејчић је пластично показао на примеру анализе формата дела и стваралачке личности Јована Скерлића као књижевног критичара и књижевног историчара. Апострофирао је, између осталог, и основно полазиште које указује на *везу и однос* историје и књижевне критике и чињеницу да књижевна критика у историји књижевности има своје *родно местио*. Скерлић пише *Историју*, како означава већ у уводу, „схватајући књижевност као највиши израз народног живота“.

Научни и књижевни профил Јована Скерлића приказивали су у минулом веку многи критичари. У једном широком регистру нанизани ти судови би се, по критичкој рекапитулацији Ј. Пејчића, могли свести на следећу лествицу вредносних оцена: нашао се на не узораној ледини српске књижевности; бригнуо је две главне бриге целе српске културе; остао је појава у народном животу која одавно и далеко премаша границе своје епохе и остварује друштвену моћ коју дотле нико није имао у српској култури; био је моралист, просветитељ и друштвени реформатор, национални борац и идеолог са широким утицајем; у окрутним условима у борби са окрутним противницима и сам је био окрутан (Петар Цацић); Скерлићева појава стварана је вековима, низом предака борбене и убојите природе; он је критичар и историчар у Србији која се спрема за херојске подвиге: „освету“ Косова, ослобођење Старе Србије, уједињење Српства, стварање балканске државе Јужних Словена и те циљеве бране и подуширу он као централна природа своје средине и његова критика и историја књижевности у процесу тумачења опште историје. Једном речи, био је „човек за смеле покушаје и тешке напоре“ (Слободан Јовановић) и припада низу који чине: Јован Цвијић, Богдан Поповић и Владимир Ђоровић.

Ј. Пејчић се бави и односом Ј. Скерлића према догматској и импресионистичкој критици. Тај однос именује као драматичан сукоб. На страни догматске критике Скерлићу су били туђи ставови Иполита Тена, Фердинанда Бринтјера, а на страни импресионистичке критике блиски су му били ставови Жила Леметера, Анатола Франса, Жоржа Пелисјеа, Емила Енекена, Сент-Бева, Емила Фагеа и Пола Стапфера.

Печат Пејчићевим *Пушчевима* даје и елаборација парцијалне *Историје српске књижевности барокној доба* (1970) Милорада Павића, историчара књижевности којег одређују синтезе и компаратистички метод у парцијалној историји књижевности, изложена после страница којима се окончава разматрање домета и значаја великог Скерлића. Пејчић мисли да Павића одређују два праваца истраживања: „Један од праваца тицао се проучавања веза српских писаца са књижевностима европских народа. Други правац водио је ка истраживању и синтетичкој обради српске књижевности XVII, XVIII и раног XIX века.“

Пејчићев финални налаз да се Павићева синтеза заснива на томе да се сродна збивања представљају „у сферама историје народа, цркве, ликовне уметности, просвете и језика“, што произилази из Павићеве *Историје*, и да се све то „враћа на поље историје књижевности“, што указује на то колико је важно разумети преглед историја идеје из свих историја српске књижевности.

Као оријентир на путевима развоја српске науке о књижевности, значајна је и Пејчићева елаборација *Историје српске књижевности* (1865) Павела Јозефа Шафарика (1796–1861). Имајући у виду чињеницу да је заснована на примарној чињеници да је пише странац (а странци су одувек били ослонци српске културе, не само када је реч о историји књижевности, већ и националној историји и свих других културних области), и налазећи да је чувени Словак учинио „одсудан корак“ у историји књижевности код Срба, он резултатно пише: „Наслеђе српске књижевне историографије двоструко је порекла. Решења потичу од домаћих и иностраних историчара и тумача“. Као чињеница првога реда, из које се може извести и вредносни суд, јесте сазнање да до појаве Шафарикове *Историје* у европској науци и књижевности није било дела које је дало тако широку основу за проучавању језика, књижевности, културе и цивилизације, нарочито Јужних Словена, „код којих је што се језичко-литерарних и повесно-духовних истраживања тиче, све било још у зачетку“.

И о *Прегледу историји српске књижевности* (1865), другог странца, руског слависте Александра Николајевича Пишина (1833–1904), који у целисти и данас није преведен на српски језик, плодотворни књижевни критичар Ј. Пејчић каже да је он „у последњој четвртини деветнаестог века знатно утицао на изградњу комплетне слике о развојним токовима српске књижевности и културе“.

У историјама српске књижевности заједничка формула лепоте израсла је из грчких уметности. И критичари и књижевни историчари треба да оцењују тежећи размишљањима која обухватају усвојена мерила. Као и песник, у делу треба да виде, како је писао Јован Дучић, оно што „вреди бар за највећи део културних људи“, да знају да је проблематичан чин то када човек тумачи другог човека и да зато нико не сме да се баца каменом на „освештане вредности“ времена и књижевне генерације.

Пејчићева синтеза у монографији *Пушчеви српске науке о књижевности* која има два паралелна тока: први, у основном тексту и други, у фуснотама,

које се могу читати као *праишећа књига*, или извесна допуна. Кључна поставка којом се Јован Пејчић руководи у истраживањима, која је сабрао у ову стручну монографију садржана је у питањима: Шта у изразима „открити почетак“, „осветлити рађање“, „разумети трајање“, „утемељити вредности“ значе кључне речи „открити“, „осветлити“, „разумети“ и „утемељити“?

Одговоре на ова, као и низ других суштинских питања, налазимо у првом делу књиге. Историчар књижевности се пита: да ли је преласком српске књижевности из старосрпског на вуковски језик изазван прекид у њеном развоју? Како се српска књижевност делила на периоде и покрете и које су кључне идеје тих периода? Када код Срба почиње да се јавља књижевна критика као самостална научна дисциплина и ко су њени зачетници? Када и како се развија есејистика у српској науци о књижевности и где почиње и како се развија српско беседиштво? Када и како се развија историја књижевности као самостална област проучавања?

Други део монографије доноси аналитичке расправе о научном доприносу најзначајнијих српских критичара и историчара литературе. Осветљење су ставови и дела Захарије Орфелина, Лукијана Мушицког, Павела Јозефа Шафарика, Стојана Новаковића, Љубомира Недића, Јована Скерлића, Тихомира Остојића, Ђорђа Трифуновића и Милорада Павића. И у питањима које смо навели и у аналитичким расправама Пејчић је означио *свој* пут и циљ проучавања српске историје књижевности. Његови *Пушеви* су, ван сумње, јединствена књига ка новој историји српске књижевности у којој књижевна критика осваја нови простор.

Тај пут је дуг, давно започет и овом монографијом се природно наставља.

На том путу Пејчићевим *Пушевима српске науке о књижевности*, у овом часу, припада значајно место, јер представља најновији поглед на историју српске књижевности и њен критички дух и чин као грађевину науке која расте и чије темеље треба изнова утврђивати.

Пре више од два века Шелинг је писао да „већина људи изгледа не зна ни за какву прошлост, осим оне која се у сваком тренутку што протиче управо за тај тренутак увећава и која очигледно сама још није прошла, тј. није одвојена од садашњости“.

Пејчићев критички дух паралелно указује и на прошли и на садашњи тренутак српске књижевне мисли. Као такав он је и могуће исходште у стварању новог погледа на историју српске књижевности и критике и донете садашњих књижевних историчара и критичара.

Др Ана Мумовић³